

mtatkki

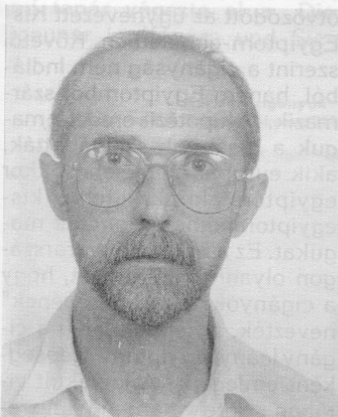
Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A történettudomány szerepe a ciganológiai kutatásokban

A magyar történettudomány mindeddig nem foglalkozott érdemben a cigányokkal. Nem adhatunk számot olyan monográfiáról, amely a magyarországi cigányság teljes történetét felölelné, összefoglalná. Történeusként ismert kutatók kivételképpen, rövid, főként forrásközlésekre szorító cikkekben írtak a kérdésről. A történettudományi bibliográfiák és forrásjegyzékek¹ említés nélkül hagynak olyan közismert mű-

Pomogyi László

veket is, mint *Grellmann* (*Grellmann*, 1783.) és *Schwicker* (*Schwicker*, 1883.) könyvei. A Magyarország történetét bemutató nagy, összefoglaló művek közül *Hóman-Szekfűnél*² találunk néhány utalást a cigányokra; ebből a műből legalább kiderül, hogy a cigányok jelen voltak a magyar történelemben. Az ezt követő összefoglalók, beleértve a legújabb, még befejezetlen monumentális vállalko-

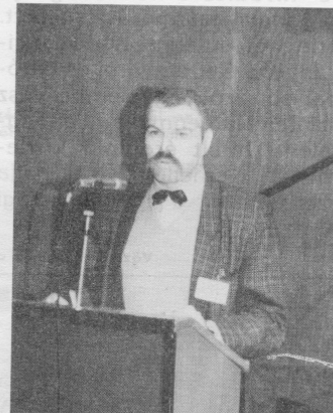
zást³, meg sem említik. A magyar történettudomány számára a cigányok története mint tudományos probléma ezidáig nem mertült fel.

Természetesen egyetlen kutatót sem lehet személy szerint elmarasztalni mulasztásért, mint ahogy a tudománynak mint intézményrendszernek a cigányokkal kapcsolatos „közömbösségére” is van magyarázat: a cigányok a magyar történelmen kívül (vagy inkább alatt) éltek; létük nem volt hatással a nemzet fejlődésére, illetőleg ez a hatás sokkal kisebb lévén a többi nem magyar népcsoport létének hatásánál, a történettudomány műszerei nem érzékelték azt. Mégis indokolt a tudomány mulasztásáról beszélni, hiszen egy számbelileg nem jelentéktelen népcsoporttal való fél évezredes együttélésünk tényét nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ha a történettudományt a történelmi valóságnak modelljeként fogjuk fel, dokumentumainak tanúsága szerint Magyarországon nem éltek cigányok.

Mindez korántsem jelenti azt, hogy ne lennének a cigányok történetéről írott, tudományos szempontból használható munkák. Ezek legtöbbje azonban nem hivatásos történész munkája, néprajz, folklorisztika, nyelvészet, stb. művelőinek írásai; gyakran csak bevezető, utószó vagy részfejezet formájában. Annál több a sokszor nagyon értékes amatőr munka, amelyek szerzői helytörténeti adatok ismeretése mellett kö-

Cigánylány (Dicsőszentmárton, 1914. Divald Kornél felvétele)

Báthory János referátumot tart a nemzetközi cigány-konferencián

telességszerűen összefoglalták a cigányság történetét. Ezek azonban jobb esetben *Grellmann*, *Schwickert* vagy *Pott* (*Pott*, 1844.) ciganológusok körében közismert műveinek kivonatolásai, rosszabb esetben e kivonatolások ismétlései. Az alábbiakban jobb híján e változó színvonalú „történettudomá-

— FOLYTATÁS
A 22. OLADALON —

KÖZÖS ÚT

tos kérdésre kaptak választ a kutatók. Így például bebizonyosodott, hogy személy- és helyneveinkben már a XIV. században használatos volt a cigány szó, és ez nagyon valószínűvé teszi, hogy az 1300-as években éltek képviselői e népcsoportnak hazánk területén (Lehoczky, 1895), hogy akár fejedelmi adomány tárgyai is lehettek (Thaly, 1894). Továbbá adatok találhatóak a még ma sem tisztázott vajdai funkcióról (Thaly, 1880; Lehoczky, 1905.).

A korszak újdonsága, hogy a tudományos kutatásokban – ideértve a történelmi vizsgálódásokat is – megjelent a cigánykérdés fogalma, illetve megkezdődött a cigányok életviszonyainak – s ennek részeként a cigánykérdés okainak – történeti igényű felderítése. A úttörő munkát e téren A.H. Schwicker budapesti gimnáziumi tanár végezte el a „Die Zigeuner in Ungarn und Sie-

benbürgen” című művében (Schwicker, 1883.). Az Osztrák-Magyar Monarchia népeinek néprajzát és kultúrtörténetét bemutató sorozat részeként napvilágot látott könyv az „Anzeigen” című folyóiratból és Grellmann könyvéből vett, valamint személyes tapasztalaton nyugvó adataival elsősorban a cigányság etnográfáját, élet- és gondolkodásmódját mutatta be. Részletesen kitért emellett Mária Terézia és II. József rendezési, leteleítési kísérleteire is. Ez utóbbiak eredménytelenségét három fontosabb tényezővel magyarázta: 1. Képtelenségnek minősítette a cigánygyermek elszakítását családjuktól, illetve a cigányok egymás közötti házasságkötésének megtiltását. 2. Véleménye szerint a cigányok nem hajlamosak a rendszeres munkavégzésre. 3. A legfontosabb okot abban látta, hogy a megyék nem akarták, illetve nem

tudták végrehajtani az uralkodók rendelkezéseit: részint, mert a vármegyék az abszolútista törekvésekkel szembeszegülve alkotmány védbástyáiként léptek fel ebben a korszakban másrészt, mert cigányok átmenekültek valamelyik szomszéd – és elnézőbb – törvényhatóságba onnan, ahol ezeknek a jogszabályoknak érvényt akartak szerezni. Jóllehet ez az indoklás felszínes és hiányos volt, nem lehet Schwickertől elvitatni azt az érdemet, hogy első ízben ő próbált magyarázattal szolgálni a magyar társadalom ez égető gondjára.

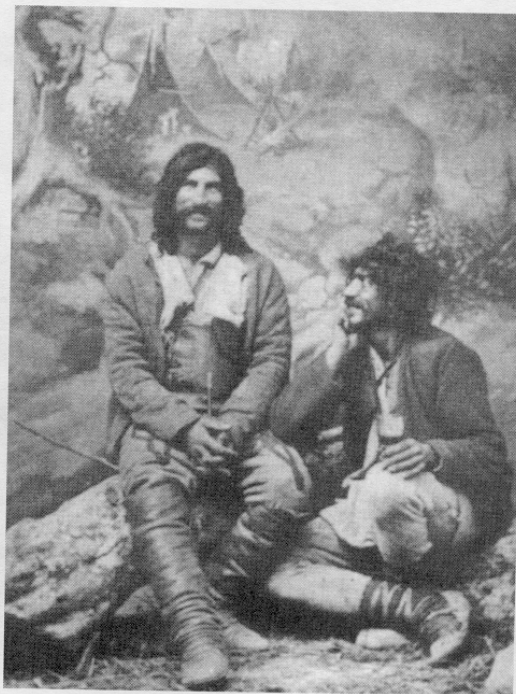
A XIX. század utolsó két évtizede a magyarországi cigánológia nagy korszaka volt, sőt a Magyarország egy időre a nemzetközi kutatás központjává is vált⁵. József főherceg, Herrmann

— FOLYTATÁS
A 24. OLADALON —

1870-re jellemző „rendezési” el-
képzelésekkel szembejuttatva (forrás: Koller Károly felvétele)

Az egyik legrégebbi kép cigány férfiakról, az 1800-as évek közepéről (Koller Károly felvétele)

Antal és Wliclocki Henrik munkássága azonban főként a nyelvészet és a folklorisztika területén mozgott és e tudományágakhoz kapcsolódva tartalmaz történettudományi elemeket. Ebben az időszakban végezték az 1893. évi statisztikai adatfelvételt, amelynek megtervezése és adatainak értékelése szintén *Herrmann Antal* nevéhez fűződik (Magyar Statisztikai Közlemények, 1895). Ezt azonban nem mint történettudományi munkát említjük, hanem mint pótolhatatlan forrásmunkát. Adatainak értelmezése a mai kutatások egyik alapvető vitapontja lehet.

Az e század elején írt kortási művek közül kiemelkedik *Déry Gyulának* „A cigányok Euró-

pában” címet viselő munkája (Déry, 1908.). Ez sem tisztán történeti mű, hiszen a szerző e 1902-es, *Széll Kálmán* miniszterelnök által összehívott cigányügyi ankét okán a dualistakeri Magyarország cigánykérdéséről is hosszasan ír. A könyv nemcsak szociológiatörténeti szempontból érdekes, hanem a ma történészeknek is nélkülözhetetlen. Ezt a szerepét összefoglaló jellegének köszönheti. *Déry* volt ugyanis az első, aki az addig publikált adatokat rendszerezte. Ezek segítségével változott fel mind a magyar, mind az európai cigányság történetét, megjelenésüktől a XX. századig. Írása csak vázlatnak tekinthető, színvonalát nemcsak a sok nyomdahiba, hanem a

levéltári kutatások hiánya is rontja, ám mindezek ellenére a mai kutatók tájékozódását nagyban megkönnyítheti.

A korszak talán legfigyelemreméltóbb tanulmánya *Kovács János* gondos levéltári kutatásokon alapuló munkája a szegedi cigányokról (Kovács, 1895.), akikről a törökök kiűzését követő időkből származnak az első adatok. Főként *Kovácsok* voltak, így állandó hadakozásban álltak a bennük vetélytársat látó *Kovács* céhekkel. Lassanként aztán beilleszkedtek a város gazdasági életébe, s attól kezdve a szegedi polgárokkal karöltve védekeztek a kontár kóbor cigányok ellen.

A két világháború közötti időben alig akad említésre érdemes munka (Benda, 1937.; Dömötör, 1934.), ezek is néprajzi, folklorisztikai indíttatásúak. Némiképpen érthető, hogy a Horthy-korszakban a cigány-

Vándor cigányok a múlt század végén, Észak-Borsod megyében (Schabinszky László felvétele)

kérdés háttérbe szorult, hiszen a Trianon utáni etnikai problémák sorában a cigánykérdés a korábbiaknál is kevésbé tűnt fontosnak. Annál figyelemre méltóbb, hogy éppen az Erdélyben megjelenő Magyar Kisebbség című folyóirat közölt egy kutatási felhívással felérő bibliográfiát (Kertész, 1937.). Ez azonban hatás nélkül maradt. Így már az is eredményként könyvelhető el, hogy egy, a magyarországi nemzetiségek történetével foglalkozó monográfia – ha nem is tér ki a cigányokra – legalább statisztikai táblákban ismerteti a rájuk vonatkozó adatokat (Flachbart, 1944.).

Meg kell említenünk még két munkát, amelyek sokkal inkább a kutatás tárgyai közé tartoznak, mint a tudományos publikációk sorába (Gesztelyi Nagy L., 1940; Szentkirályi Zs., 1943.) Ezek mintegy betetőzései a századforduló óta időről időre jelentkező „rendezési” elképzeléseknek, amelyeknek közös vonása erőszakos kényszerintézkedések szorgalmazása. A fenti két „mű” is tartalmaz történeti áttekintést, amely azt a célt szolgálja, hogy az „élősdí”, „vad”, „kegyetlen”, „buja”, „dologtalan” természetű cigányság humanista eszközökkel való megváltoztathatatlanságának tételét támassza alá. Javasolt eszköztárukban nem hiányzik a koncentrációs tábor és a sterilizálás sem.

(Következik:

a II. világháború utáni korszak)

A szerzőpár nagyívű, szakmai felkészültségű tanulmánya korábbi (politikailag közismerten nehéz) időszakban készült. Érdeme, hogy az idő a tanulmányt nem tette inaktuálissá és most ez az első publikációja a sajtóban.

Jegyzetek:

1. Lásd Kosáry Domonkos: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába I-III. Bp., 1951-1958. Nem tesz említést cigányokkal kapcsolatos forrásokról ennek 1970. évi bővített kiadása sem. Kivétel Vörös Antal - Felhő Ibolya könyve (A helytartótanácsi levéltár. Bp., Akadémiai Kiadó, 1961.), amely tetemes mennyiségű, tudomásunk szerint feldogozatlan iratanyagról ad hírt.

2. Hóman Bálint és Szekfű Gyula: Magyar történet I-IV. kötet. Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1935. Cigányokról lásd. III. köt. 130. p., 454-455. p., 616. p; IV.

köt. 444.p., 523. p; V. köt. 84. p. Azonban egyik helyen sem a cigányokról van szó; mindenütt más események mellékszereplőiként említik őket.

3. Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története tíz kötetben. Bp., Akadémiai Kiadó, 1979.

4. Wáli István dunaalmási református lelkész figyelt fel első ízben az egyik indiai nyelvjárás és a magyarországi cigány nyelv hasonlóságára.

5. Mezey Barna - Pomogyi László - Tauber István: A magyarországi cigánykérdés és cigányság története, I. kötet: A kezdetektől 1918-ig, Bp., 1985., 87. p. (Kézirat)

Tekintélyes kolompár család az I. világháború vége idejéből
(Madarassy László felvétele)

